

Μάριος Κωστάκης

Προοπτική της Διοίκησης του Πολιτισμού στην Ελλάδα

Οι καταβολές

Στην Ελλάδα ο τομέας του πολιτισμού χαρακτηρίζεται από τον καθοριστικό ρόλο του κράτους: Η διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς που δημιουργήθηκε μέχρι την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους (1830) αποτελεί σχεδόν αποκλειστική αρμοδιότητα του Υπουργείου Πολιτισμού και των κρατικών μουσείων που είναι υπηρεσίες του. Εξαιρούνται οι ιδιωτικές συλλογές και μερικά από τα νεότερα κινητά ή ακίνητα μνημεία που ανήκουν σε ιδιώτες. Αλλά και σε αυτά ασκούνται κάποιες αρμοδιότητες π.χ. προστασία (διατηρητέα κτίρια), άδειες εξαγωγής κλπ.

Η διάρθρωση των αρχαιολογικών υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού καλύπτει τη διαχείριση των παρακάτω τομέων της πολιτιστικής κληρονομιάς: α) Αρχαίων β) Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών γ) Νεοτέρων Μνημείων δ) Ανάδειξη/ Αναστήλωση/ Συντήρηση/ Σύγχρονη Χρήση των Μνημείων.

Τελευταία γίνεται προσπάθεια να καλυφθεί και ο τομέας της άυλης (intangible) πολιτιστικής κληρονομιάς, χωρίς να υπάρχει ειδική υπηρεσία που να της έχει ανατεθεί η αρμοδιότητα.

Μόνο κατ' εξαίρεση μπορούμε να μιλήσουμε για πολιτιστική βιομηχανία, στους τομείς της ελληνικής «λαϊκής» εμπορικής μουσικής που πραγματοποιούν σχετικά μεγάλες πωλήσεις στο εσωτερικό και στο εξωτερικό (σε χώρες των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής) καθώς και στον τομέα των οπτικοακουστικών (τηλεοπτικών) παραγωγών μερικές από τις οποίες επίσης πωλούνται σε διάφορες χώρες.

Αντιθέτως το μεγαλύτερο μέρος της καλλιτεχνικής παραγωγής προσβλέπει και συχνά επιβιώνει μέσω της κρατικής ενίσχυσης: Κινηματογράφος (παραγωγές Εθνικού Κέντρου Κιν/φου), Θέατρο (Κρατικά Θέατρα και Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα), Χορός (Κρατική Σχολή Ορχηστρικής Τέχνης και ενισχύσεις σε χορευτικά σχήματα), μερικά «μη εμπορικά» είδη Μουσικής (πχ παραδοσιακή, κλασική), Εικαστικές Τέχνες (αγορές Εθνικής Πινακοθήκης και μουσείων σύγχρονης τέχνης). Αρμόδιες για τον τομέα αυτό είναι οι Διευθύνσεις της Γενικής Διεύθυνσης Πολιτιστικής Ανάπτυξης του Υπουργείου Πολιτισμού. Οι όροι «Πολιτιστική Ανάπτυξη» ή «Σύγχρονη Πολιτιστική Παραγωγή» είναι προτιμότεροι για τον τομέα αυτό.

Για τη διάρθρωση των κρατικών υπηρεσιών που αφορούν τον πολιτισμό βλ.: www.culture.gr, για μερικές γίνεται και περιγραφή δραστηριοτήτων.

Βασικά Προβλήματα

Πολύ συνοπτικά θα εντοπίσουμε τα προβλήματα του πολιτιστικού τομέα ως εξής:

- Προβλήματα που χαρακτηρίζουν το δημόσιο τομέα και κατ' επέκταση τον τομέα του πολιτισμού:

~Έλλειψη λειτουργικής και αποτελεσματικής ιεραρχίας και αδυναμία της υπάρχουσας να παράσχει κίνητρα βελτίωσης της παραγωγικότητας.

~Αδυναμία συγκροτημένης εκπόνησης και τήρησης προϋπολογισμών και απολογισμών.

~Έλλειψη περιγραφής προσόντων των προς πρόσληψη προσώπων αναφορικά με κάθε θέση εργασίας.

~Έλλειψη περιγραφής καθηκόντων προσωπικού για κάθε θέση εργασίας.

~Αδυναμία θεσμοθέτησης και εφαρμογής βαθμολογίου και μισθολογίου που θα δημιουργούν κίνητρα και θα υπηρετούν τη λειτουργική διαφοροποίηση και την αποτελεσματικότητα.

- Προβλήματα που σχετίζονται με την ελλιπή χρηματοδότηση του πολιτιστικού τομέα:

~Ο θεσμός της πολιτιστικής χορηγίας είχε για αρκετά χρόνια περιπέσει σε αχρησία λόγω ακατάλληλου θεσμικού πλαισίου.

~Οι περισσότερες επιχειρήσεις του τομέα του πολιτισμού είτε είναι κρατικοδίαιτες είτε παράγουν προϊόντα ακολουθώντας μια καθαρά εμπορική λογική η οποία εξασφαλίζει την αυτοχρηματοδότηση αλλά υποβιβάζει την ποιότητα.

~Εκτός κάποιων τομέων (π.χ. βιβλίο, κάποιες κιν/κες και μουσικές παραγωγές) δεν υπάρχει ανεπτυγμένη αγορά και ζήτηση για πολλά πολιτιστικά προϊόντα ή ακόμη το κοινό έχει μάθει να τα θεωρεί δεδομένα και να τα αποδέχεται μόνο δωρεάν.

- Προβλήματα που σχετίζονται με τη διαχείριση (management) του πολιτιστικού τομέα:

~Δεν έχει διαχωριστεί η πρωτογενής καλλιτεχνική παραγωγή από τη διαχείρισή της και δεν υφίσταται επαγγελματική διαχείριση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων με αποτέλεσμα «καλλιτεχνικοί διευθυντές» και «καλλιτεχνικοί πράκτορες» χωρίς οικονομικές και διοικητικές γνώσεις και ικανότητες να προσπαθούν να αντεπεξέλθουν σε ένα ανταγωνιστικό διεθνώς χώρο.

~Δεν υφίσταται ουσιαστικά ακαδημαϊκή και επαγγελματική εκπαίδευση στο χώρο της πολιτιστικής διαχείρισης.

Εσωτερικοί και εξωτερικοί περιορισμοί

- Γλωσσικοί

Αν θεωρήσουμε ότι η Γη έχει 6 δισεκατομμύρια κατοίκους και υπάρχουν 15 εκατομμύρια ελληνόφωνοι, μόνο 1 στους 400 κατοίκους του πλανήτη μας μιλάει ελληνικά. Η ελληνική δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τις μεγάλες πληθυσμιακά γλώσσες. Από την άλλη πλευρά σε πάνω από 170 έδρες/ τμήματα / ινστιτούτα Νεοελληνικών Σπουδών σε πάνω από 36 χώρες (εκτός Ελλάδος και Κύπρου) διδάσκονται νέα ελληνικά σε πανεπιστημιακό επίπεδο σε ξένους ή ελληνικής καταγωγής φοιτητές. Οι αριθμοί αυτοί είναι αξιοζήλευτοι για οποιαδήποτε άλλη «μικρή» ευρωπαϊκή ή μη γλώσσα. Η ελληνική είναι συνδεδεμένη με τον πολιτισμό που αντιπροσωπεύει και είναι μια σχετικά ελκυστική διεθνώς γλώσσα.

Μια ελληνόγλωσση αγορά 10-15 εκατομμυρίων είναι μικρή. Αν επιθυμούμε τον ελληνικό πολιτισμό πρωταγωνιστή σε διεθνές πεδίο η πολιτιστική παραγωγή και το πολιτιστικό απόθεμα θα πρέπει να παρακάμψουν το γλωσσικό φραγμό μέσω της χρησιμοποίησης της lingua franca, της αγγλικής. Ωστόσο το στοίχημα είναι να μην γίνει κάτι τέτοιο σε βάρος της χρήσης των ελληνικών από Έλληνες, φιλέλληνες και ελληνιστές. Οι ελληνική πολιτιστική παραγωγή θα πρέπει να θεωρήσει τη μητρική της γλώσσα παράγοντα πλούτου και πολυμορφίας που πρέπει για να διατηρηθεί και να ανθίσει, να μιλιέται και να μεταφράζεται. Οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της μετάφρασης από υπολογιστές θα ξεπεράσουν σε λίγα χρόνια την προσπάθεια που ήταν απαραίτητη μέχρι σήμερα.

- «Λεόντειος» ανταγωνισμός από την μαζική προβολή και εισβολή ξένων, κυρίως αμερικανικών «εμπορικών» παραγωγών (κιν/φος, μουσική).

Είναι το πρόβλημα της διατήρησης της πολιτιστικής πολυμορφίας σε πλαίσιο παγκοσμιοποίησης το οποίο απασχολεί υπηρεσίες, διεθνείς οργανισμούς και σχεδόν κάθε σκεπτόμενο στο χώρο του πολιτισμού. Ενώ η οικονομιστική λογική επελαύνει

ενοποιώντας, ολοκληρώνοντας και ισοπεδώνοντας τις πολιτιστικές αγορές πολλοί διαμαρτύρονται και ζητούν την εξαίρεση του πολιτιστικού προϊόντος από την πλήρη φιλελευθεροποίηση των αγορών. Ωστόσο το πρόβλημα δεν φαίνεται να αντιμετωπίζεται με κανονιστικά μέτρα γιατί ο πολιτισμός συνολικά μπορεί να αποτελεί σημαντικότερο οικονομικό μέγεθος αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι τοπικοί πολιτισμοί ή η ποιοτική πολιτιστική παραγωγή είναι και οικονομικά βιώσιμοι. Η Ελλάδα, μαζί με άλλες χώρες θα πρέπει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής.

(βλ. σχετικά: Διεθνές Δίκτυο για την Πολιτιστική Πολιτική, www.incp-ripc.org)

Διεθνής διάσταση του ελληνικού πολιτισμού

Για να γνωρίσουμε αν η χ ή η ψ πλευρά του ελληνικού πολιτισμού είναι σημαντική ή όχι, μεγάλη ή μικρή, πρωτοπόρα η οπισθοδρομική *θα πρέπει να τη συγκρίνουμε με τις αντίστοιχες άλλων χωρών*. Χωρίς διεθνείς συγκρίσεις δεν μπορούμε να ασχοληθούμε με την προοπτική της διαχείρισης, των οικονομικών, του προσωπικού του πολιτισμού.

Επιπλέον οι μεγαλύτερες προκλήσεις για τον ελληνικό πολιτισμό *έρχονται από το εξωτερικό*: ποιά είναι και θα είναι η επίδραση της ολοκλήρωσης των δομών της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Πώς θα απαντήσει η Ελλάδα στις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης και ποιά θα είναι η θέση του πολιτισμού της στο νέο περιβάλλον; Το δεύτερο από τα ερωτήματα αυτά απασχολεί το σύνολο σχεδόν των χωρών και μεγάλο μέρος πολιτών και μη κυβερνητικών οργανώσεων. Σε κάθε περίπτωση δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τα ερωτήματα αυτά χωρίς να υποβαθμίσουμε πολύ την προσπάθειά μας.

Τάσεις και Προοπτικές

- Το «καλό» ή το «κακό» σενάριο εξαρτώνται κυρίως από τον ευρύτερο εκσυγχρονισμό και εξορθολογισμό της δημόσιας διοίκησης.

Όσο γρηγορότερα αυτός γίνει πραγματικότητα τόσο ταχύτερα θα βελτιστοποιηθεί η πολιτιστική διαχείριση. Στο σημείο αυτό μπορεί να είναι κανείς αισιόδοξος ή απαισιόδοξος αλλά αν θεωρήσουμε δεδομένη την πορεία της χώρας εντός της Ε.Ε. και δεν συμβούν ακραία σενάρια τότε η κοινωνική εσωτερική πίεση καθώς και η εξωτερική πολιτική πίεση θα αυξάνει σημαντικά τα επόμενα χρόνια προς την κατεύθυνση του εξορθολογισμού της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης. Γιατί το πρόβλημα αυτό θα φαίνεται όλο και πίο έντονο και αδικαιολόγητο σε σχέση με μία ανεπτυγμένη χώρα με αφθονία πλέον υλικών μέσων και υποδομών.

- Υπεροχή σε «πολιτιστικό απόθεμα».

Η άποψη που κυριαρχεί στη σχετική βιβλιογραφία είναι ότι λόγω του πολιτισμού τη συνέχεια του οποίου εκπροσωπεί και των μνημείων που διαθέτει η Ελλάδα είναι δύναμι μια «πολιτιστική υπερδύναμη». Με άλλα λόγια η εποχή του μεταμοντέρνου που ζούμε είναι η εποχή του «μύθου» και ο ελληνικός πολιτισμός συνοδεύεται από τον διαρκέστερο και πλέον αξιοζήλευτο «μύθο». Βεβαίως, οι ελπίδες αυτές μπορεί να αποδειχτούν ανεδαφικές αν παραμείνουν στο επίπεδο του «δυνάμει». Η αποτελεσματική διαχείριση μόνο μπορεί να αξιοποιήσει τις σημαντικές δυνατότητες του ελληνικού πολιτισμού.

- Δυνατότητα «δικτύωσης» του ελληνικού πολιτισμού λόγω της διασποράς και της έλξης που ασκεί σε αποδήμους Έλληνες, φιλέλληνες και ελληνοιστές.

Όλοι αυτοί οι ενδιαφερόμενοι για τον ελληνικό πολιτισμό (συχνά περισσότερο από τους εντός συνόρων) αποτελούν ή μπορεί εύκολα να γίνουν ένα δίκτυο το οποίο θα είναι δυνατό να εξασφαλίζει την έντονη ελληνική πολιτιστική παρουσία σε όλο τον κόσμο καθιστώντας τον ελληνικό πολιτισμό μοναδικά επίκαιρο.

- Τεράστιες προοπτικές ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων και μνημείων μετά από την συνειδητοποίηση ότι η έρευνα θα πρέπει να περιοριστεί σε σχέση με τη συντήρηση και την παρουσίαση στην κοινωνία (π.χ. Ακρόπολη).

Οι αρχαιολογικοί χώροι με τις σύγχρονες μεθόδους παρουσίασης στο κοινό, οι οποίες ήδη εφαρμόζονται στην Ελλάδα που πρωτοπορεί μερικές φορές στον τομέα αυτό, μπορούν να αναζωογονήσουν το ενδιαφέρον για την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά και να αναβαθμίσουν ποσοτικά και ποιοτικά την τουριστική κίνηση.

- Η «τουριστική» ελκυστικότητα της χώρας αποτελεί προοπτική και για τον πολιτισμό.

Ο πολιτισμός μπορεί να συμβιώνει με τον τουρισμό και να γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη αν επιτευχθεί ένας ενάρετος κύκλος: αυξημένη χρηματοδότηση του πολιτισμού από τον τουρισμό και μεγέθυνση της ελκυστικότητας του τουρισμού μέσω του πολιτισμού.

- Καλές εμπορικές επιδόσεις σε μερικούς τομείς, υστέρηση σε άλλους.

Η ελληνική εμπορική πολιτιστική παραγωγή (τραγούδι, οπτικοακουστικές παραγωγές) έχει κάνει ένα καλό ξεκίνημα την περασμένη δεκαετία στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Με δεδομένο των οικονομικό δυναμισμό των παραγωγών αυτών (πχ το Hollywood ξεπερνά σε έσοδα την αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία) θα πρέπει να θεωρηθούν από τους σπουδαιότερους τομείς μελλοντικής οικονομικής ανάπτυξης, μιά βιομηχανία με μικρή μάλιστα οικολογική επιβάρυνση. Ως τέτοια είναι απαραίτητο να αντιμετωπιστεί από το κράτος και μάλιστα συνολικά, πέραν των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού με στόχο τη διεύρυνση των προϋπολογισμών των παραγωγών και την επέκταση σε περισσότερες αγορές.

- Κίνδυνο αποτελεί η «αντικλασική» ή «αντιδυτική τάση» όπως εκφράζεται π.χ. από τον Martin Bernal (π.χ. στο βιβλίο του «Black Athena») και το ρεύμα του αφοκεντρισμού που κάνει θραύση στα αμερικανικά πανεπιστήμια.

Στην προσπάθεια κάθε κοινωνικής ή εθνοτικής ομάδας να ανταχθεί στον κυρίαρχο ευρωπαϊκό – δυτικό πολιτισμό ο ελληνικός που είναι το θεμέλιό του γίνεται πρώτος στόχος. Ήδη έχουν ξεκινήσει προσπάθειες υπεράσπισης της κλασικής παιδείας και των ελληνικών θεμελίων του Δυτικού Πολιτισμού στην Αμερική από πανεπιστημιακούς που αντιτίθενται στις προαναφερθείσες θεωρίες (π.χ. Mary Lefkowitz στο βιβλίο «Not out of Africa»).

- Η αποδοχή του κλασικού πολιτισμού κινδυνεύει και από την στροφή στην οικονομική και τεχνολογική εκπαίδευση με παράλληλη αδιαφορία για την ανθρωπιστική παιδεία.

Υπήρξε εποχή που οι Άγγλοι τραπεζίτες είχαν κυρίως κλασική παιδεία: ιστορία, αρχαία ελληνικά, λατινικά. Η εποχή αυτή πέρασε κάτω από το βάρος των απαιτήσεων της τεχνολογικής προόδου, της προϊούσας όλο και λεπτομερέστερης εξειδίκευσης, της χρησιμοθηρίας και της λογικής της ήσσονος προσπάθειας. Η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να φανεί ξεπερασμένη υπό το πρίσμα αυτό. Παρότι θα μπορούσε κανείς να επιχειρηματολογήσει εύκολα για την υπεροχή που προσδίδει η κλασική και γενική παιδεία έναντι της τεχνολογικής και εξειδικευμένης ο κίνδυνος είναι υπαρκτός αν δεν μεθοδευτεί προσπάθεια ενημέρωσης του ελληνικού και ξένου κοινού για τη ζωτικότητα και βιωσιμότητα της κλασικής παιδείας στο σύγχρονο κόσμο.